

ELEMENTÁRNÍ ČÁSTICE

V polovině dvacátého století se zdálo, že existuje neuvěřitelné množství elementárních částic různých vlastností. Když v roce 1964 nezávisle na sobě George Zweig (1937) a Murray Gell-Mann (1926) zavedli kvarkový model, vše se rychle změnilo k lepšímu. Podobně jako Mendělejevova tabulka prvků zavedla řád do světa atomů,

přinesl kvarkový model řád do světa elementárních částic. První skupinou částic jsou leptony, ke kterým patří elektron a jeho příbuzní, neutrina. Druhou skupinu tvoří hadrony, částice s vnitřní strukturou, které jsou složeny z dvojic a trojic kvarků. Poslední skupinou jsou částice zodpovědné za silové působení, tzv. intermediální částice.

lepton	název	hmotnost	doba života	rok objevu	objevitel
e	elektron	0,51 MeV ($1 m_e$)		1897	J. J. Thomson
μ	mion (těžký elektron)	105,7 MeV ($207 m_e$)	2×10^{-6} s	1936	C. D. Anderson
τ	tauon (supertěžký elektron)	1777 MeV ($3 484 m_e$)	3×10^{-13} s	1977	M. Perl
ν_e	elektronové neutрино	?		1956	F. Reines, L. Cowan
ν_μ	mionové neutрино	$\sim 10^{-2}$ eV		1962	L. M. Lederman, M. Schwartz, J. Steinberger
ν_τ	tauonové neutрино	?		1999	P. Yager, V. Paolone

ZDROJE NEUTRIN

Reliktní neutrina: oddělila se od látky asi 1 s po Velkém třesku. Dnes mají teplotu 2 K a je jich cca 300 v každém cm^3 .

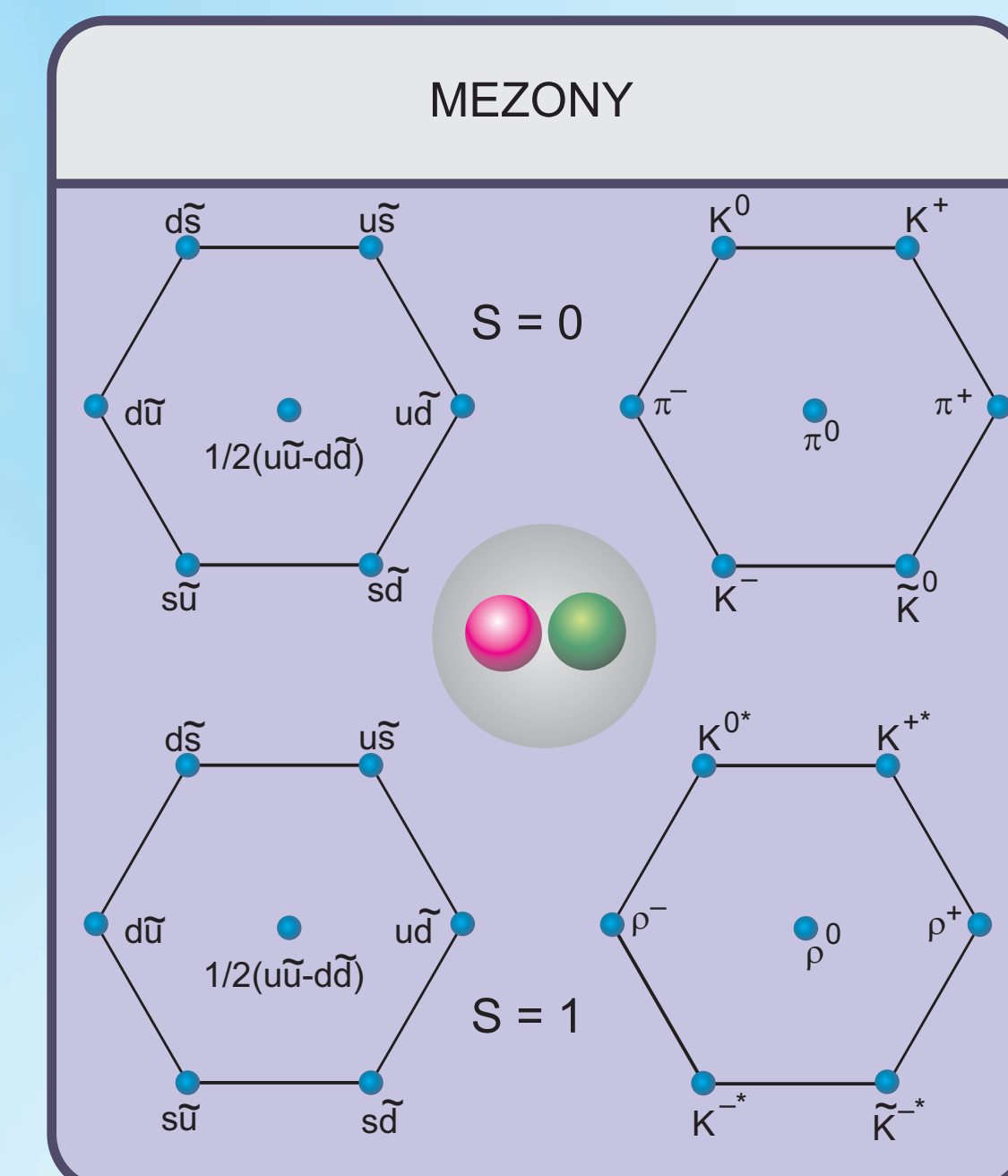
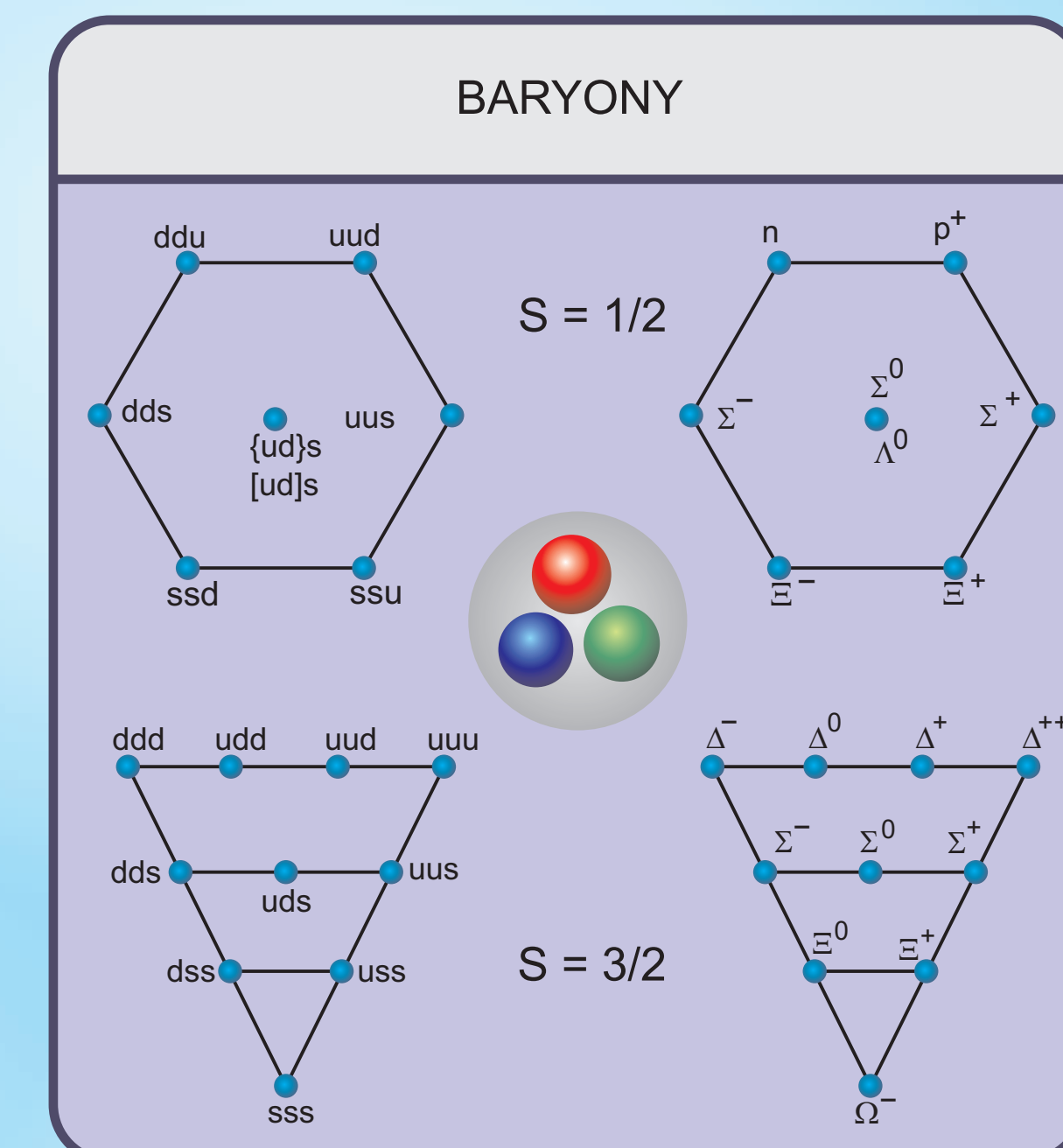
Sluneční neutrina: vznikají v nitru Slunce. U Země prochází 70 miliard slunečních neutrin každým centimetrem čtverečním za sekundu. Jednotlivé typy mezi sebou oscilují.

Atmosférická neutrina: vznikají interakcí kosmického záření s atmosférou ve výšce cca 20 km. Jde o nepravidelný, ale vytrvalý zdroj neutrin.

Neutrina ze supernov: při explozi supernovy může dojít k překročení termojaderné syntézy a uvolnění přibližně 10^{57} neutrin. Neutrina tohoto typu byla poprvé zachycena v roce 1987 při explozi supernovy SN 1987A v Magellanově mračnu.

Neutrina umělého původu: jde o neutrina z atomových reaktorů a pokusných explozí atomových bomb. První neutrina bylo objeveno v jaderné elektrárně v Savannah River.

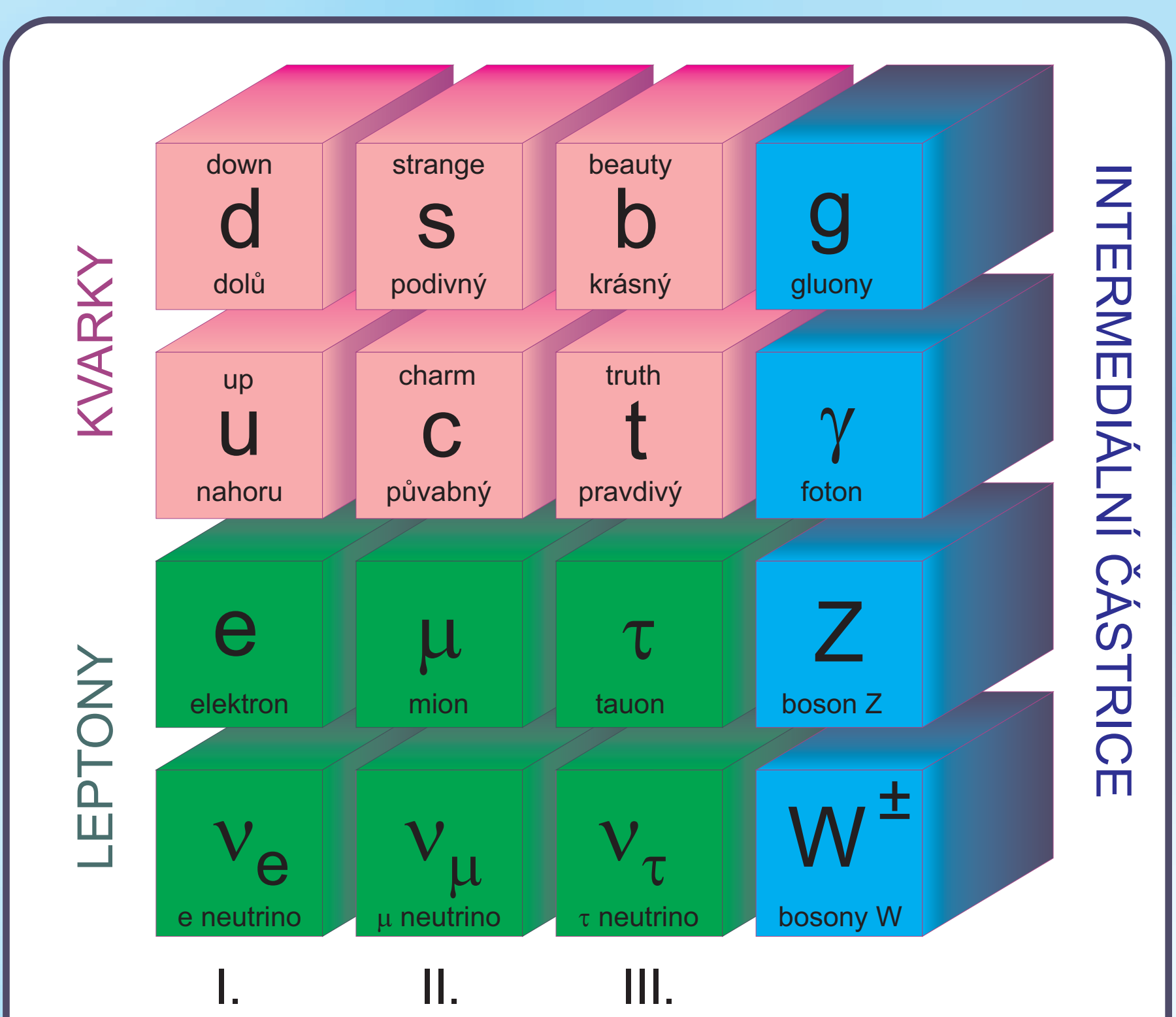
kvark	název	hmotnost	náboj	rok objevu
d	down (dolů)	7 MeV	-1/3	1969
u	up (nahoru)	5 MeV	+2/3	1969
s	strange (podivný)	150 MeV	-1/3	1969
c	charm (půvabný)	1,4 GeV	+2/3	1974
b	beauty (krásný)	4,3 GeV	-1/3	1977
t	truth (pravdivý)	176 GeV	+2/3	1995

Leptony: rodina elementárních částic, ke které patří **elektrony a neutrina**. Leptón znamená v řečtině lehký. Název pochází z období před objevem supertěžkého elektronu – tauonu. Leptony neinteragují pomocí silné interakce, neutrina neinteragují ani elektromagneticky, protože nemají elektrický náboj. Neutrina proto snadno procházejí běžnou hmotou.

Hadrony: částice složeny z kvarků. **Hadros** znamená v řečtině silný, robustní. Z dvojice kvark a antikvark se skládají tzv. **mezony**, z trojic kvarků **baryony**. V roce 2003 a 2004 byly s největší pravděpodobností objeveny i tetra-kvarky a pentakvarky složeny ze čtyř a pěti kvarků. Všechny hadrony podléhají silné interakci. K neznámějším hadronům patří částice atomového jádra – neutron a proton.

Intermediální částice: částice, které jsou podle kvantové teorie zodpovědné za silové působení. V elektromagnetické interakci jsou to **fotony**, v slabé interakci částice **W^+ , W^- a Z^0** , v silné interakci 8 **gluonů**. Pokud bude jednou vytvořena konzistentní kvantová teorie gravitace, měly by zde vystupovat jako intermediální částice nulovou klidovou hmotnost, znamená to nekonečný dosah interakce.

Základní stavební prvky hmoty: kvarky, leptony a intermediální částice. Kvarky a leptony se vyskytují ve třech generacích (I, II, III). Dnes se v přírodě setkáváme běžně jen s první generací částic. Druhou generaci umíme vyrobit na urychlovačích a nacházíme ji ve správkách vzniklých interakcí kosmického záření s atmosférou. Třetí generace měla vliv jen na počátku vesmíru. Pokud by existovala IV. generace částic, vypadal by dnes vesmír úplně jinak. Leptony i kvarky mají spin 1/2, intermediální částice mají spin 1.

